

Intelektualen erantzukizuna demokraziarako trantsizioan

Jesús Ibañez

«Ohizko da, eta oso legezko, pentsamendu politikoaren halako korronte nagusi bat identifikatzea (modu ilegitimoan *pentsamendu erantzulea* deitua), nola ideologia nagusiaren muga estu samarren barnean mantentzen den, eta nola zalantzan jartzen ez dituen erabaki-hartzearen gain zuzeneko eragina dutenen bururapenak eta razionalizazioak» (Noam Chomsky).

Diktaturako gau luze hartan (orain, berriz, pudiziaz «aurreko erregimen» bezala gogoratzen den horretan), mugimendu intelektual indartsua garatu zen Espainian. Intelektualak, zientzilariak eta artistak, beti egon ziren diktaturaren kontrako abangoardian. Gerra zibileko irabazleen gain poetaren madarikazioa jausi zen: «Nik, berriz, mutu utziko zaitut... mutu! / eta nola sua piztu / kantua eramaten badut nirekin?». Guztiok ispilatzen ginen Francoen (gaur pudiziaz «jenerala» esanez gogoratzen den horren) izenean eta gorputzean, eta ispilatze horrek elkartzen gintuen, multzo bihurtzen gintuen.

Ispiluak hautsi zirenean, diasporari ekin genion eta multzoa sakabanatu egin zen. Batzuek bazter-zoko partidistetan aurkitu zuten babes: kritiko izatetik organiko izatera pasa ziren. Gehienak

isiltasunaren planetara exiliatu ziren. Eta denak, Nietzsche-k esatera Kant azeriak egin bezala, kaiolaren barnean geratu ziren barrroteak hautsi eta gero. Francok hil ondoren lortu zuen bizi zela lortu ezin izan zuena. Oker ez banago, Shilley-k uste dut idatzi zuela lurrean hautsitako ispiluaren puska bakoitzak ispilatzen duela objektuaren egiaren zati bat. Ispilu hautsiaren puskekin asmatuko ote dugu ispilua osatzen? Politeismoa monoteismo zatikatu bat besterik ez da: multzoa batzen duen adierazlea adierazle-multzo batean difraktatu da. Eta ispiluaren zatiak juntatu behar dira, botearearen aurpegia osatzeko.

Aldaketa hau zer ote da, koiunturala ala estrukturala? Beldur naiz estrukturala ote den. Modernitate deitu horretatik postmodernitaterako urratsa da. Desiraren egitura modernoak, subjektu (zaitu) bat objektu (galdu) batekin aurrez aurre jartzen duenak, porrot egin du. Baudrillard-ek subjektuaren fraktalizazioaz hitz egiten du: subjektua «bera gaintzen duen multzo edo finalitate batean transzenditu beharrean, milaka ego miniaturizatutan difraktatzen da, denak antzekoak elkarren artean eta enbrioi moduan desmultiplikatzeko direnak kultibo biologiko batean bezala, ingurua eszisi-paritatez aseztu infinituraino». Itzulerako buelta da hori, sexutasunetik sexugabetasunera — klonikotasunera. Ispiluak, txiki-txiki eginda, birrindutako mundu bat ispilatzen du soilik, subjektu eta objektu partzialetako mundu bat. Barne-hemeoteziak jokatuko mundu bat: subjektuaren parte bakoitza (rol bakoitza), objektuaren parte bakoitza (funtzio bakoitza), osotasunaren miniatura dira.

Ez zaio arrazoirik falta Finkielkraut-i «pentsamenduaren derrota»z hitz egiten duenean. Razionalismo modernoaren ondotik erromantizismo postmodernoa dator. Gizateria pluralean deklinatzen hasten da: modernitatean, lan intelektuala unibertsaltasunaren barnean sartzen zen; postmodernitatean partikularitateetan desmultiplikatu da: «eros ezak uharte bat» (Cariba), «bakoitzari bere burbuila» (Baudrillard). Baina badaude eskuineko postmodernismo bat (bukatu egin da emantzipazioaren aldeko mugimendua) eta ezkerreko beste postmodernismo bat (ispiluaren eta munduaren birrinak osatu —ahal den neurrian—, uharteen artean konexio bat bilatu). Ezker-eskuineko betsaretako irudien arteko disparekotasunaren problema ikuspen esteroskopikoa asmatuz konpondu du eboluzioak: hau da, hirugarren dimentsioa asmatuz, bi begietako irudi disparatatuak integratzen dituena. Gauza bat aldi berean beharrezko eta ezinezko gertatzen denean, aldatu egin behar izaten dira jokoaren erregelak.

Intelektual espainol ez-euskaldunen erantzukizunari buruz eztabaidatuko dugu, orain eta hemen: espazioaren zati honetan, Espainia eta Euskadiren artean zatitutako honetan; denboraren momentu honetan, diktaduraren kontrako borroka piztutako itxaropenak trantsizio (demokratiko, diote) liskatsu batean itota dauden honetan. Hasteko, terminoei buruz arituko naiz (erantzukizuna, intelektualak, trantsizioa), gero esaerei buruz (intelektualen erantzukizuna, intelektualetan erantzukizuna demokraziarako trantsizioan). Azkenik, eta bukatu aurretik, zeharkako begiratu bat emango diot Euskadiri: nola ikusten dute —edo ikusten ez dute— euskal arazoa intelektual espainolek?

Erantzukizuna

«Aita zerbaiten erantzule da, galdera batena. Edo, hobe esan, aita-funtzioan konprometitzea galdera bat irekitzea da eta irekita gertatuko dela erantzutea: funtzio paternalistarako degradazioa, bera erantzun bihurtu nahi *izatean* datza» (Daniel Sibony).

Erantzule, erantzuten duena da. Erantzuleak galdera *bati* erantzun diezaiokie (hau da esklabuaren erantzukizuna) edo galdera *baten* erantzule izan daiteke (nagusiaren erantzukizuna da hau). Erantzutearen (*respondeo*) mamiak berekin du esanahi hori: *spondeo* norbera lotzea edo behartzea da eta *respondeo*, berriz, lotura edo behar horren arabera jotzea.

Aitaren funtzioa da erantzukizunaren eredu. Semearen erantzule da aita: semearen galderei erantzuteko erantzule, eta semearen galderengatik erantzuteko erantzule (semeak galderak egiten jarrai dezan). Aitaren erantzukizuna paradójikoa da, sententzia autorreferente bat da eta: erantzun paradójikoa besterik ez du ametitzen, aldi berean galderari eta galderarengatik erantzuteko, erantzunik ez dagoela erantzun behar du. Aita erantzuleak erantzukizunez erantzuten du ez dagoela erantzunik: izatekotan ere, erantzun posible, lokal eta trantsitorioa semearen erantzukizuna izango da. Aita ez-erantzuleak trabatu egiten du erantzuna, bera egiten da erantzun, edo *diktatu* egiten du erantzuna (*diktadore* bihurtzen da). Aitaren funtzioa figura paternalista bihurtuz narriatzen da.

Erantzukizunaren buruera —ireki— honek (Lacan, Sibony) birbanatu egiten ditu nagusiaren eta esklabuaren moralak. Moral

konbentzionalean, nagusia eta esklabua beti berak izaten dira: galdetzea nagusiaren funtzioa da eta erantzutea esklabuaren argumentua. Erantzuten dutenak izaten dira erantzule, galdetzen duena ez-erantzulea da (Jainkoaren eta Historiaren aurrean soilik zen Franco erantzule). Galderak egin, nagusi, ar, aita, hildakoek... bakarrik egiten dituzte galderak; proletario, eme, haur, biziek..., galdetzen zaienean bakarrik hitz egin dezakete («galderak nik egingo ditut hemen», esaten du poliziak). Nagusiak legea eman eta esklabuak bete. Moral psikoanalitikoan, nagusiak esklabuari transmititzen dio bere nagusi-izaera: semeak nahiz analizatzaileak aitaren edo analistaren funtzioak hartzen dituzte, erantzuteko jarreratik galdetzeko jarrerara pasatzen dira, galderari galdetu, nahiz erantzunari erantzun egin dezakete (beti utziz galdera irekia; behin-behineko, beti, erantzuna). Inork ez du bere esku egia, ongia edo edertasuna. Inork ez da egia, ongia edo edertasuna. Dena da kuestionagarri: etengabeko galdera, galdetzen dutenei; etengabeko kritika, balore eta ideal sozialei.

Sistema itxi batean, bizirik irauteko balio izaten dute galdera tratatzen duten erantzunek: adibidez, untxi interplanetario batean hil egingo dira untzilaria, ez baldin badute meteoritoak egindako zuloa ixten (ixten denean, galdekizuna itxita geratzen da). Sistema ireki batean, bizirik irauteko balioa izaten dute galdera tratatzen ez duten erantzunek: adibidez, organismo bizi edo pentsatzaile batean ahalmen handiagoko ikaskuntzak ahalmentzen dituen ikaskuntzak bakarrik balio du (zenbat eta gehiago ikasi, orduan eta irekiago galdekizuna; jakituria aritmetikoki haztean, geometrikoki hazten da ezjakintasuna). Sistema sozialak sistema irekiak izaten dira: helburu (ideal, balore) berriak bilatzera irekiak, aldatuz bakarrik mantentzen direnak. Horietan aitaren funtzioak funtzionatzen du, irudi paternalista disfuntzionala izanik.

Argi dago unibertso zatitu eta zatikatu batean, erantzukizunaren eremuak atzera egiten duela globaltasunetik lokaltasunera. Unibertsoa (*unus + vertere* = buelta bat eman), buelta bat ematearen ondorio da: buelta berriekin unibertso berriak eraikitzen dira (espiral dialektikoa zen hori). Hondora etorri dena, berriz, zera da, unibertso horiek metatu egiten direlako ideia, erreskadak jartzen dituen denbora lineal bat badagoelako ideia. Mundu-subjektuek (erlijioek) tokia utzi diete mundu-objektuei (zientziakoei). Munduko dimentsioaren subjektu ziren, objektu dira. Erlijioaren subjektua mundu osoaren erantzulea zen. Zientziak mundua betetzen duten objektuak eraiki ditu: espazio osoa (kohete interplane-

tarioak, adibidez), denbora osoa (erradiazioak eta hondakin ez-erreziklagarriak, adibidez). Munduaren salbazioa ez dago jadanik subjektuen erantzukizunaren pentsutan, objektuen zertarakoaren pentsutan baizik. Objektuak geratzen dira soilik, ez proiekturik (ez dago etorkizunik, iragana bakarrik).

Intelektualak

«Ad maximum inquirendae veritatis ixercitium» (Abelardo).

Unibertsoaren estopa da materiaren maila mikrofisikoa: hortik azaleratzen dira, eboluzioz edota erreboluzioz, hiru mundu (mundu fisikoa, biologikoa, historikoa). Mundu mesofisikoa ez dago patuaren eta beharren arteko intersektzorik: sistema bakoitza dago beharrak behartuta (ez dago bide bakar bat besterik, sistema baten bi estadioren arteko korrespondentzia bat/batekoa da), sistemen arteko elkarketa beti izaten da ausazkoa. Mundu biologiko eta historikoa patuaren eta beharren arteko intersektzioak izaten dira: kodeak (kode bat, izoztutako patua da, behar bihurtutako patua). Bide asko dago (sistema baten bi estadioren korrespondentzia bat/askokoa da): askatasuna dago bidea aukeratzeko eta bideak diseinatzeko. Mundu biologikoa kode genetikoz erregulatua dago, mundu historikoa kode linguistikoz —oro har semiotikoz— erregulatua dago (ordena soziala *dik*-zioaren mailakoa da, *dik*-tatuz eta inter-*dik*-zioz generatua dago). Kodeetan, patua (haien genesia) eta beharra (haien egitura) konjugatzen dira: patua kodeek osatzen dutelako izaten dira posible (desordena eta zarata ordena bihurtzen dira) eboluzio biologikoa eta erreboluzio historikoak —sistema irekiak birsortzeko beharrezko direnak.

Kodeen erantzule diren funtzio pribilegiatuak daude: sistema irekietan birsortzeko erantzule direnak (aldaketa-prozesu baten barrena beren identitatea segurtatzeko erantzule): ordena biologikoa kromosomak; ordena historikoa intelektualak — artista eta zientzilariak. René Thom-ek jarri du agerian bi funtzio hauen arteko homologia.

Mundu historikoa kodeek artikulatzen dute gauza erreala, irudimenezkoa eta sinbolikoa. Artikulazio honek bideratzen du subjektu-funtzioa (aita-funtzioaren jeneralizazio bat). Katastrofe bat edo eten bat izan ondoren berdin mantentzen dena da subjektua. Entitate subjektu bat posible gerta dadin, periodikoak izan

behar ditu bere bizialdiak (bakoitza bukatzean berriro itzul dadila hasierako posizioa). Bi bizialdi biologiko nagusiak, mandukazioa eta birsonkuntza, itzulezinezkoak dira: harrapakina ez da harrapakariaren urdailetik itzuliko (bi, ezinbestez, bat egiten dira), ezta umea ere, ez da amaren sabelera itzuliko (bat ezinbestez banatzen da bitan). Bizialdiak itzulgarri egiten dira (zikloak), errealtatean erreziklatuz gauza irudimenezkoa (ametsetan —irudimenaren matrizean— harrapakinare irudiak erasoten dio harrapakariari, eta umea sabelaren irudira itzultzen da berriro — intzestu sublimatua) eta gauza sinbolikoa (jolasetan —gauza sinbolikoaren matrizean— ez harrapakariak du benetan harrapakina jaten, ez ama da benetan umeaz erditzen).

Intelektualak —artista eta zientzilariak— dira erregistro hauek etengabe integratzeko ardura dutenak. «Intelektuala» terminoak ez luke talde sozialetik segregatutako zatien erreferentziarik zertan eman: ez bait du irudi bat adierazten, funtzio bat baizik. Zatiketa bikoitza gertatzen da: halako indibiduo pribilegiatu batzuk —«intelektualak»— zatitu eta berezi egiten dira hiritar arrunt multzokoengandik, eta gero, berriz, beren artean berezten dira (artista eta zientzilari). Artistek irudimenaren erregistroa irekita uzteko asmoz lan egiten dute; zientzilariak, sinboloaren erregistroa irekita uzteko asmoz: horregatik izango da, beharbada, azken buruan zientzilarien lana adimenak erregulatua eta artisten lana sentikortasunak erregulatua egotea (nahiz eta ez dagoen benetako zientzilariarik sentikortasunik gabe, ez benetako artistarik adimenik gabe). Benetako sortzaileek (Da Vinci, adibidez) hiru erregistroetan lan egiten dute: unibertsalak izaten dira. Postulazio matematiko eta poetiko bikoitza dago zientzilari nahiz artisten diskurtsoetan eta biengan ematen da errealtatearekiko konpromisua. Gizaki intelektual/ez-intelektualen arteko banaketak nagusi/esklabu zatiketa erreproduzitzen du; intelektualen zientzilari/artista banaketak adimen/sentikortasun zatiketa erreproduzitzen du (hortik dator Zubiriren proposamena adimen sentitzailea proposatuz).

Askatasunarekikoa da intelektualek daukaten konpromisu edo obligazioa: askatasunaren garapena dute beren erantzukizun. *Legea*-ren (klase dominitzaileek diktatua denaren) aurrean hainbat erantzun eman daiteke — eta hainbat erantzukizun. Badaude erantzunak erantzun-mailakoak (semantikoak) edo hautapen-mailakoak (pragmatikoak); diktatuak eta interdikzioak onartzen dituen erantzun konbertsoa — erantzunari erantzuten diona. Eta badaude galdera baten mailako erantzunak (nagusien berezkoak), legea auzitan jartzen dutenak; baita galderari galdera egiten dion erantzun

ironiko edo subertsioa ere (legeak —irabazleak inposatuak— bere kontingentzia ezkatzen du premi-fatxadaren atzean: egitatezko oinarriak zuzenbidezko oinarri bihurtzen ditu), legearen oinarriak agerian jartzen dituena; eta errebertsio edo umoristikoa, erantzunari galdetzen diona (legea injustua da, ez delako errealitate egokitzen: «ez obeditu» bezalako preskripzio paradójiko bidez inposatzen da ordena soziala, zernahi eginda ere beti errudun senti erazteko moduan, gizartearekin zorretan egon eta balore eta ideal sozialetan isladatu behar erazteko moduan), legea betetzeko ezintasuna demostratzen duena. Lau askatasun-maila dago: 1. maila, legea betetzeko askatasunarena (eskuindarra); 2. maila, legea ez betetzeko askatasunarena (ezkertiarra); 3. maila, legeak diktatzeko askatasunarena (komunistak); 4. maila, legerik ez diktatzea diktatzeko askatasunarena («debekatzea debekatua»: anarkistak).

Logika aristotelikoak ($A=A$) sistema itxitarako bakarrik balio du: heriotzarako narriadura beste aldaketarik eta identitate-galera —pixkanakakoa— beste identitate-aldaketarik ez duten sistema termodinamikoetarako (bi printzipiook honela enuntzia daitezke: inork ez du ezer ematen ezere truke; jokaten duzun bezala jokatu, beti galdu egingo duzu). Baina, begira haur-embrioi bati: ez da ezer, ez du ezer eta, hala ere, denbora batean irabazi egiten du —zerbait jasotzen du ezere truke. Badu zerbait: denbora dauka, denbora aurretik (etorkizuna du). Etorkizun horren truke maitasuna jasotzen du, janari materiala eta izpirituala: hazi eta desarrollatu egiten da (ez da bera, baina bera izaten jarraitzen du). Eta ontogenesisian gertatzen den gauza bera gertatzen da filogenesisian ere: lehenengo zelula bizirik hasita, lehen tximino pentsatzailearengandik pasaz, gure gizarte «postmoderno»etaraino. Identitatea aldaketan beste inon izaten ez duten sistema irekietarako, eta badaude identitatea sendotzen duten aldaketak, logika dialektikoak bakarrik balio du. Logika dialektikoen matriza logika taoista da; bere funtsezko axioma, tetralema da:

$$A = (A) + (\bar{A}) + (A \cap \bar{A}) + \sim (A \cap \bar{A}) = 0$$

Morin-ek ikusi bezala, sistema biologikoak eta sistema historikoak logika honen arabera bakarrik antola daitezke: adibidez, hierarkia (botere bat), heterarkia (botere antagoniko bat), poliarkia (boterearen banaketa bat) eta anarkia (batere botererik ez) konjugatu beharko dituzte; gobernu, golpistak, presio-taldeak, ekologista eta pazifistak. Lau askatasun- edo erantzukizun-mailak konjugatu behar dira: konbertsioa (A), perbertsioa (\bar{A}), subertsioa ($A \cap \bar{A}$) eta errebertsioa ($\sim (A \cap \bar{A})$); hau da: intelektual dogmatikoak

(adibidez, soziologoak), lehen mailako kritikoak, kritiko murriztuak (adibidez, soziologo kritikoak), bigarren mailako kritikoak, orokorrak (adibidez, soziologiaren kritikoak), hirugarren mailako kritikoak edo hiperkritikoak (adibidez, «soziologo» katxondoak). Toreroak esan bezala, denetarako jendea behar da.

Postmodernitatean sartzen garen neurrian, narriatu egiten dira tarteko askatasun-mailak: perbertsioa areagotu egiten da errebertsibo egin arte, subertsioa mehetu egiten da. Desira modernoari (subertsioa) desafio postmodernoa (errebertsioa) jarraitzen dio. Perbertsoak eta subertsioak sendotu egiten dute boterea: perbertsoak erreformatu egiten du, subertsioak erreboluzionatu egiten du (erreformak emetu egiten du boterea, erreboluzioak konplikatatu egiten du — botere ahalmentsuago bat aterazten du).

Intelektualen erantzukizuna

«Gurtzari uko egitea da ezagumena» (Cioran).

Lau erantzukizun-moduen konjugazioa izan daiteke eskluitzailea edo inklusioa. Konjugazioa eskluitzailea da, intelektual desberdinek erantzukizun-modu bana hartzen baldin badute bere gain: badaude intelektual organikoak (adibidez, Rodriguez Delgado edo Julio Iglesias) eta kritikoak (lehen mailako edo perbertsoak —adibidez, Feyerabend edo Genet—, bigarren mailako edo subertsioak —adibidez, Chomsky edo Picasso—, hirugarren mailako edo errebertsiboak —adibidez, Cioran edo Buster Keaton). Konjugazioa inklusioa izango da, intelektual bat beraren iharduerak lau moduak artikulatzen dituenean — adibidez, Serres edo Orson Welles.

Diktadura-garaian intelektual perbertso edo/eta subertsioak ziren nagusi, eta osagai perbertsoa (opositoreak: botereak ontzat diktatua txarra da, eta alderantziz) eta subertsioa (erreboluzionarioak: ona eta txarra zer den diktatzera heldu nahi lukete) nagusitzen ziren intelektual bakoitzean. Demokraziaren etorrerak 1977an (demokrazia etorri egin da, eta inork ez daki nola), eta, are, sozialisten garaipenak 1982ko hauteskundeetan, zera ekarri zuten: intelektual konbertsoak eta errebertsiboak nagusi jartzea, eta intelektual bakoitzarengan osagai konbertsoak eta errebertsiboak nagusitzea. Eraldakuntza honen faktore izan ziren testuinguruaren aldaketa orokorra eta testuinguru horretan aplikatutako halako estimulu partikularrak. Aurpegi baten inguruan egindako gogoeta

subjektiboaren (norbera identifikatzen den leader-aren: Jainko nahiz nagusi) eta ideal eta balore batzuen gaineko islada objektiboaren (balore-adierazle nagusien) funtzio izaten da bakoitzaren identitatea. Francoren aurpegia eta frankismoaren baloreek, identifikazio negatiboak besterik sortzen ez zituzten uxagarri bezala funtzionatzen zuten («Francoren *kontra* hobeto bizi ginen»). Demokraziako leader batzuen aurpegi lagun-itxurakoagoek —Suárez edo González— eta ideal eta balore demokratikoeak (justiziaren aldeko joera-moduko bat barne, beti ere ordena baten barruan) posible egin zituzten identifikazio positiboak, eta hauek haziz joan ziren hedaduraz nahiz intentsitatez. Testuinguru orokor honetan, boterea hartu zutenek —edo botereak hartu zituenek— makila eta azenariozko politika azeria aplikatu zuten. Hiru trukaketa-sistemetan, balorazio-tresnak produzitu ditu botere burgesak (tresna balore-sortzaileak): monetaren tresna, objektuen trukaketan (diruz ordaintzen dute); hizkuntzaren tresna, subjektuen trukaketan (maitasunaz ordaintzen dute). Dirua, ospea eta maitasuna hasi ziren erortzen zientzilari eta artista konbertsoen gain (konbergentzi toki sinbolikoa, «bodegiya» izan zen) eta artista edo zientzilari subertsiboengandik ihes egiten hasi ziren (ogibideak kenduta, demokraziaren desestabilizatzailetzat salatuta, baliozko solaskide bezala baztertuta — mundu guztiak ahaztuta hil zen Bergamín). Bi jarrera besterik ez dago: nirekin ala nire kontra (gogora Barrionuevoren bi egiten teoria). Oraintxe momentua iritsi da non demokraziaren alde borroka egin izana bait da lesa demokraziako delitu bakarra — hor non dauden UMDko ofizialak. Lagun/etsai oposizio Schimidiarraren arabera geratu gara denak sailkatuta.

Demokraziarako trantsizioa

«Nork esan geroa hau izango zenik!» (Abesti argentinoa).

Diktadura eta demokrazia gauza beraren bi modalitate dira.

Demokrazia diktaduraren leuntze bat besterik ez da. Botere-erlazioa klase-gizarte batean a / b algoritmoarekin errepresenta daiteke: b gutxiengo zapaldua da, a gehiengo dominatzailea eta dominazio-legea da, biak batera. Algoritmo hau aplika dakioke, adibidez, matxismoari —mikro mailan— eta kapitalismoari —makro mailan—. Gizon/emakume: «gizon» horrek gehiengo dominatzailea (matxo arrak) eta dominazio-legea (Gizakiak gizonezko eta emakumezkoan banatzen dira: gizaki izatea arra izatea da)

izendatzen ditu; emakume, homosexual eta ume, beste deitura batekin izendatzen dira. Inpotente zertarako diren horrengatik bakarrik izan daitezke baloratuak: emakumea Faloa edukitzeagatik, homosexuala Faloa izateagatik, umea hitzarengatik (umea «in-fans» da = hitz egiten ez duena). Jabe/proletario: «jabe» horrek izendatzen du gehiengo dominatzailea (kapitalistak) eta dominazio-legea (hiritarra = kapitalista). Proletarioak inpotente zertarako diren —definizioz— horrengatik bakarrik izan daitezke baloratuak: kapitalagatik.

Espazio soziala ildokatua dago: zutabe bertikal finko bat eta —horrekiko ortogonal— bilbe horizontal aldakorra. Filiazioen katea eta afiliazio eta aliantzen bilbea, organigramen katea eta soziogramen bilbea. Familia patriarkalean filiazioak bakarrik hartzen dira kontutan; gizarte aristokratikoan organigramak bakarrik hartzen dira kontutan. Erlazioak ez-erreflexiboak izaten dira. Honako hauek ditugu ordena zurrun edo inperfektuko erlazioak: antisimetrikoak (a baldin bada b -ren meneko —edo berarengandik datorrena—, b ezin da izan a -ren meneko — ezta berarengandik datorrena ere) eta trantsitiboak (a baldin bada b -ren meneko —edo berarengandik datorrena—, eta b baldin bada c -ren meneko —edo berarengandik datorrena—, orduan a c -ren meneko —edo berarengandik datorrena— izango da). Ordena malgu edo perfektuko erlazioak ere erreflexiboak dira: norbera norberaren —bere egin-tzen— seme da, eta bere buruaren jabe. Hori da Frantziako Iraul-tzak erantsitako inflexio «razionala». Filiazioen eta organigramen ordena malgotu egiten da, eta ordena-erlazioak baliokidetasun-erlazioekin konjugatzen dira: simetrikoak, trantsitiboak eta —baita ere— erreflexiboak. Malgutasun hauek a/b arrazoia (Arrazoiaren algoritmoa) hondarrik gabeko zatiketa bihurtzera jotzen dute. Ordena-erlazioak barnertatzea besterik ez da hori (makila leunduz eta azenarioa erakutsiz).

Frankismoa feudala zen. Gerra zibilean bata bestearen aurka ibili ziren gu baitako hondar feudalak (aristrokrazia, apezgoa, eliza) eta gizarte burgesa sortzen ari zena (proletalgoa, burgesia berria). Indar erdiarotarrek irabazi zuten. Demokraziarako trantsizioak pasabidea markatzen du gizarte feudal batetik gizarte burges batera, ordena zurrun (malgukaitz) batetik ordena malgu batera.

Norbera bere buruaren diktadore den diktadura da demokrazia. Txikienera ekartzen da kanpoko agintea, handienera eramaten da barneko agintea (kontzientzia... «egile gorenak nahi izan zuen /

bere bekatuarekin bakarka / zintezen hobenduarentzat / salatari, epaile eta borrero»).

Azken hamar urteotan malgutu egin dira botere-erlazioak. Trantsizioak bi fase izan ditu: fase hedakuntzako nahiz *heavy*-a (Suárez-ek bideratua) eta fase uzkurtzeko nahiz *light*-a (González-ek lideratua). Gizartea sistema irekia da eta aldatuz bakarrik ugaltzen da. Suárez-ekin herrialdea gehiegi aldatu zen eta Felipek etorri behar izan zuen beherapenekin. PSOE zela medio, ezkerreko deitzen zen indar eskuindarra, eta paralisia «aldaketa» izendatzen ederki asmatu zuena, igo zen gobernura. Frankismoaren eta felipismoaren arteko konparazioa —Aumente dixit— zorrotza da: erlazioak berak dira, nahiz eta terminoak aldatu diren. Magnate frankisten seme txikiak gobernatzen dute (anaia handiek, berriz, UCDrekin gobernatu zuten). Klase zuzendaria lehengoa bera da egituraz, kide berri gehiagorekin loditu den arren: garai bateko borrokalaria zaharrak (egitxurazko egiazko baino gehiago, borroka-itxurak egiten ibili bait ziren hurrengo egunean posturen bat eroriko zen esperantzaz), yuppiak, dagoeneko zuppie (urrezko jubilatatu) bihurtzeko bidean.

Intelektualen erantzukizuna demokraziarako trantsizioan

«Guretakoak al gara oraindik?» (Jesús Ibañez).

Oihartzun handiko artikulua bat idatzi zuen Rafael Sánchez Ferlosiok: «intelektual» hitza entzuten duenean, Goebels-ek bezala eskua pistolari erantsi beharrean, Javier Solanak taloitegiari heltzen omen dio. Katedra batera iristeko nahiz lan baterako subentzioa lortzeko, TVEn azaltzeko, dirua, ospea edo maitasuna irabazteko, burua makurtu beharra dago. Hegelen baieztapena («hasteke, jar gaitezen zutik») itzulikatuz, hala dioskute: «hasteke, jarri belauniko eta egon geldi (argazkian atera nahi baduzue)».

Diskurtso guztiak hondoratzen dira hemen, dela estaldura-diskurtsoaren haitza jota (ez da hemen ezer pasatzen), dela albaramendu-diskurtsoaren haitza jota (hau bukatzeaz dago). Makilari itzuri egin ala azenarioari heltzeko denbora bakarrik geratzen zaie intelektualei (zientzilari eta artistei).

Gero eta intelektual gehiago ari da harrapaladan konbertsoen bidetik sartzen (muturrean, Fernando Claudín eta Plácido Domin-

go), eta oraindik beste gehiago bere ertz kritikoak leuntzen (Savater ez da lehen bezain perbertsua, Aranguren ez da lehen bezain subertsiboa, García Calvo ez da orain hain errebertsiboa). Eszena honek Ionescoren *Errinozerontea* gogorarazten digu.

Ezin ukatu diktaduraren ondoan demokrazia aurrerapen izan zaigula askatasunaren bideetan. Ezin ukatu PSOeren Gobernu aurrerapen izan dela (euskaldunen gaia salbu, beharbada) UCDren Gobernuaren ondoan. Baina erakundeak gurtzeko joera arrisku-tsua ari da nagusitzen: Demokrazia, Konstituzioa, agian Koroa... maiuskulaz idazten hasi dira. Lokalki eta iragankorki egokiak diren erakundeak, global eta behin-betiko nahi dira egin. Totalitarismo-arriskua du zelatan gure demokraziak: totalitario ez izateko, demokrazia batek bere kritikoenganako errespetua sartu behar du bere baloreen artean (oro har, diferenteenganako errespetua), eta bere joko-erregelen artean sartu behar du erregelaz aldatzeko modua eskaintzen duen erregela. Atera ginen monoteistotik (dikta-dorepetik) politeismoan sartzeko (klase politiko baten pean).

Egunetik egunera, gero eta gehiago hitz egiten digute «erantzukizunaren etika»: Estatuko arrazoi zaharraren makilajea besterik ez da hori. Erantzukizun bakar bat soilik ametitzen da: erantzukizun konbertsoa. Errealitatearekin (hau da, botere-erlazioen gaurko koerlazioarekin) konprometitutako intelektualak bakarrik dira «erantzule». Denak geratu gara mundu errealaeren erregistroan harrapatuta: erregistro erreala horretan geratzen dira irentsita irudimenaren erregistroa (oro har, debekatuta geratzen dira sentikortasuna eta ametsak: klase politiko berriarentzat irainik handiena da «utopikoa» edota «moralista» esatea) eta sinbolikotasunaren erregistroa (oro har, debekatuta geratzen dira adimena eta jolasak: «utopiko» edo «moralista» izatea bezain txarra da ia «espekulatibo» edo «teoriko» izatea). Baina ezein errealtatek ez du bizirik iraungo beregan erreziklatzen ez baditu gauza irudimenezkoa (Baudrillard *dixit*) eta sinbolikoa (Lacan *dixit*). Errealitatean, behin osagai irudimenezkoak eta sinbolikoak iragazi ondoren, ez da performatibitatea beste balorerik geratzen: errendimendua, *in-put* edo indukzioen eta *output* edo edukzioen arteko koerlazioa. Lege bategen aplikagarria den neurrian bakarrik dauka performatibitate-balorerik. Horregatik, beraz, lasterbide guztietan barrena sartzen gara: giza eskubideen bortxaketaren lasterbidetik (xedeak justifikatzen ditu bitartekoak), armamentu-industriaren lasterbidetik (nola ulertu ezkerreko jenderik egotea, eskuinekoak hain ondo bizi garelarik). Tautologia izugarri batek irensteko mehatxupean gaude.

Ez bait du inporta nor^a goazen, zeinen azkar gabiltzan baizik (modernizazioaren erritmoa).

Sistema bat honelako bidagurutze batera heltzen denean, alegia beharrezko zaiguna ezinezko gertatzera, ez dago beste irtenbiderik, metasistema baten halabeharra baino. Eta bi sistema bakarrik dauzkagu hemen erabilgarri: iraultza (joko-erregela bestelakoak) ala hil (inolakoko joko-erregelarik ez). Bigarren metasistema lehena baino potentzia logiko handiagokoa da: problema guztiak konpontzen ditu heriotzak. Subertsioaren bidea ixten digutenean —mendira hanka egin beharra zegok— errebertsioaren bidera bultzatzen gaituzte. Irudimenezkoak eta sinbolikoak debekatuta daudenean, sententzia paradójiko batean babes aurkitu behar ezinbestez: «Debekatua debekatzea». Ugaltzen ari dira Estatu osoan «mugidak»: gerorik ez badago, heldu orainari. Trabestismo orokortua dugu hau (etengabe jantzi batetik bestera aldatzen ibiltzea): baloreak ez-axolazko egiteraino, biraka ibiltzen dituen dantza frenetikoak (ona/txarra, ederra/itsusia, egia/gezurra polaritateak). Politikan (gogoratu orain nola karrusela ibili zen OTAN «bai», «ez» putzupadak birarazten) abolitu egin dira «ona»ren eta «txarra»ren arteko diferentziak. Modan (gogoratu karrusela «maxi...» eta «mini-gona» putzupadak birarazten) abolitu egin dira «ederra» eta «itsusia»ren arteko diferentziak. Publizitatean (gogoratu karrusela Zabalza «ito egin zuten» edo «ito egin zen» putzupadak birarazten) abolitu egin dira «egia» eta «gezurra»ren arteko diferentziak. Bigarren errinozeronte-talde bat sartu da, zabal eta sakon, dantzatzera.

Baina geratzen da oraindik metaerantzukizun baten ahalbidea (berebat lokala eta iragankorra —Gödel *dixit*—, beti izango da posible metametaerantzukizun bat). Badaude intelektualak —zientzilari eta artistak— «gizaki osoa»ren ametsari uko egiten ez diotenak: ez dute inoiz hori lortuko, baina, ilargiari harrika aritzen zen Unamunoren mutiko hura bezala, egunero pixka bat hurbilduz joango dira. Horren eredu, beharbada, izan daitezke Rafael Sánchez Ferlosio edo Máximo, kontzientzia kritikoaren erreserbare gure gizartean: nobelista eta teorikoa, dibujante eta idazle, adimena eta sentikortasuna konjugatuz jokatzeko dute; hankak errealitatek atera gabe, begiarekin ametsen mundua hautematen saiatzen dira, eta eskuekin jolasen mundua atzitzen. Erantzule izateko «ez» esan beharra dago hainbat mailatan (lastima OTANeko hartan Rafaeli «kakalarria» sartu izana).

Badaude emozionatzen direnak goardia zibil baten heriotza denean, baita torturatu baten zaurien aurrean emozionatzen direnak ere: bi emoziook konjuga daitezke beren neurri juxtuan (zein aldetara jartzen garen kontu, gehiengo dominatzailearen aldetik ala gutxiengo zapalduen alde), zeren gizaki baten heriotza edo sufri-mendua izugarriak bait dira. Badago teknologia berrien garape-nean pentsatzen duenik, eta garapen horrek kontsumitzaileentzat eta langileentzat ekarriko dituen ondorioetan pentsatzen duenik ere (orain berriki Castell-en hitzaldi izugarri disdirantea entzun nuen gai horri buruz: sintesi ia borobila egin zuen, datu guztiak lapikoan jarri eta osatu zituen, baina jendea ahaztu zitzaion): bi pentsamenduok konjuga daitezke beren neurri juxtuan (zein alde-tara jarri kontu, makinaren aldetik ala gizakien alde), teknologia li-berazio posible baterako tresna bait da. Intelektualak kodeen jar-dinero, edo artzain, dira. Kodeen eskuetan uzten badugu burua, edo, burutik kenduta, kodeak uzten baditugu eskutik, arriskuan jarriko da mundua.

Paisajea euskal orkatz eme batekin hondoan

«Asasinoekin ez dago zer hitz egin eta zer paktaturik, Kode Penala aplikatzen zaie horiei» (Pablo Castellano).

Euskaldunak zatiketaren hondar dira: Arrazoziari (Legeari) be-re burua kodifikatzen uzten ez diona.

Ez da soilik, ezta batez ere, tiro-arazoa. Bidaiaria Euskadin liluratuta geratzen da askatasun-eztanda baten ikuskizunaren au-rrean: herriren bateko festetan egotea, adibidez, zoragarria da. Els Jotglars klonikoki erreproduzitu balitz bezala da. A zer irreberen-zia: subertsio orokorra. Barrea lehertuz Legearen zirrikituetatik ateratzen.

Azenarioa hartuta daukatenek, makilaren zain daudenek, jasan ezin duten ikuskizuna da. Nola inor zutik egongo da, bada, nerau belauniko nagoenean? Euskaldunak harrikoskor dira zapatan, malkolarri eta jai-hondatzaile ezteietan, ume gaubelan. Demokra-zia ari dira kolokan jartzen: hau da, ezegonkor jartzen, irekita (estatu izatetik mugimendu bihurtzen). Euskaldunekin ezinezko da paralisiari aldaketa deitzea. Gure zatiki birrinduak isladatzen diren ispilu oso dira. Ezein hildakok ezin du bizitzaren ikuskizu-nik jasan.

Iraultza batean —Parisko Komuna, «mundua dardarizotan jarrri zuten hamar egunak», 68ko maiatza— desegin egiten dira bantzen gaituzten mugak: talde eta diskurtsotan sailkatuta geratu beharrean, edozeinek hitz egin dezake edozertaz edozeinekin. Hori da —Kant-ek esan eta Lyotard-ek errepikatua— ikusleen sukarra pizten duena. Gainean zanpatuz daukagun baretasun geldoa Euskadin bakarrik hausten da: harantz begiratzean bakarrik entusiasmazten gara. Iraultzak beti probokatu ohi ditu adimen-sorkuntzazko leherketak. Bi iraultzen tartean, errentetatik bizi gara.

Eta, hala ere, intelektual —zientzilari eta artista— espainolak Euskadiri bizkarra emanez bizi dira. Organikoek basa erabiltzen dute, kritikoez isiltasuna, Euskadiren gaia estaltzeko. Nire lagun ezkertiarrek argitarapen abertzaleetan lankide naizela jakitean, errietaz eta kupidaz nahasitako begiradaz begiratu ohi naute. «Zer habil, mutiko, hau bezalako zoko batean? Ederki hoa, txo, maldan gora beheraka». Euskadiri buruzko mahainguruetan beti berekin egiten dut topo: Sábada, Albiac, Alvarez Solís, Pablo Sorozabal, Esperanza Martínez-Conde, Cristina Maristany, Rafael Llorente...

Gurutzatu egiten dira unibertsaltasuna eta partikularitasuna. Unibertsal positiborik ez dagoenez, unibertsal negatiboa bakarrik geratzen da: hondarraren unibertsaltasuna, kodifikazioari jarkitzen zaiona, irreberentzia. Norberaren hondarra (bakoitzak izaten duen hori klase zapaldu, proletario, emakume, ume, ero izatetik...) beste euskal hondar horrekin komunikatzen da. Partikular euskaldunena gutxiago interesatzen zaigu: liluratu egiten naute euskaldunek, euskaldun diren neurrian baino gehiago euskaldun ez diren neurrian. Alegia, euskal kulturaren kodeak —horiek ere— urratzen dituzten neurrian. Jotglars-etik daukatenak liluratzen nau, ez pujol-tik daukatenak. Euskaldunek liluratzen naute iratzaririk dauden neurrian.

Intelektualen iratzartzea

«Nire andregai hutsik egin gabe etortzen da beti zitara, etortzen ez baldin bada, ez bait da jadanik nire andregai» (Jacques Lacan).

Izaki-bere-baitarako-arentzat, errealtatea imposiblea da. Izaki biziarentzat errealtate amestu bat da, izaki hiztunarentzat errealtate jokatua da. Gizakiok, berriz, bizi eta hiztun garenez, errealtate

tea amestu eta jokatu egiten dugu. Simetria hausteko bi modu dira bizitzea eta hitz egitea. Fisikako denbora itzulgarria itzulezin egiten da: kateaz genetikoaren itzulezintasuna, katea adierazlearen itzulezintasuna.

Ametsa, neurri batean, osatzailea da. Jolasa ezinbestez sunstiztailea da. Umea den ugaztunen larba atzitu egiten du adierazlearen ordenak: subjektua erremediorik gabe zatitua eta erremediorik gabe objektutik banandua geratuko da. Ezingo du aurrerakoan gozamenik izan.

Freud-ek deitzen dio amets txarrari «ametsaren zilborra». Amestuko dena hain da izugarria, non ez bait da jadanik posible ametsetan jarraitzea: egiaren unea da, ametsa —gauza irudimenezkoa— errealitatera irekitzen denekoa. Ameslaria, ordea, ez da errealitatera esnatzen: beste amets batera esnatzen da, amets amestu batetik amets jostatu batera. Errealitatea mugatzen saiatzen gara pertzeptu (irudimenezko) eta kontzeptu (sinboliko) bidez: baina errealitatea ezin da atzitu —harrapatu— irudi eta sinbolo bidez.

Ametsik elaboratuena artea da, jolasik elaboratuena zientzia da. Bi arlo, analitikoki bakarrik bana daitezkeenak: Lyotard-ek esaten duen bezala, elementu *d*-iskurtsiboak omen daude figuretan (*d*-igura dira), elementu *f*-iguralak omen daude diskurtsioetan (*f*-iskurtsio dira). Arteak irudi bidez ulertu nahi du errealitatea —irudi bidez ikusiz—, zientziak kontzeptu bidez ulertu nahi du errealitatea —kontzeptuak manejatuz. Baina errealitateak ihes egiten die gure pertzeptuei eta gure kontzeptuei, gure begiei eta gure eskuei.

Errealitate inposiblearen aurrean hiru jarrera daude: andregaiia uzten duenarena, ezin duelako esandako zitara joan (zientzilariarena), esperantza guztien gainetik andregaiia zitara etorriko dela espero duenarena (bisionarioarena: erlijioso edo politiko), andregaiia maitatzen jarraituko duenarena, zitara etorriko ez zaiola badakien arren (artistarena).

Diskurtsio zientifikoak zentsuratu egiten du errealitatean inposible den guztia (formalizagarri ez dena: hondar guztiak). Diskurtsio erlijiosoak (eta honen eraldaketa profanoak, diskurtsio politikoak) posible den guztia zentsuratzen du: ez-tokiren batean (u-topia) izango da topaketa. Hala dioskute: «Bihar, gorputzilik, gozatuko duzue». Trukaketa proposatzen digute, alegia gaur-he-mengo bizien sufrimendua hildakoen etorkizuneko gozamen-agindu baten truke (diskurtsio politikoak zentsuratu egiten du bi-

zi/hildako oposizioa: gaurko sufrimendua proposatzen digu etorki-zuneko gozamen-agindu baten truke — gozamina agindu-moduan).

Bisionarioak sinboloz garbitu nahi du bizitza: gozamina posible dela baieztatzen du. Zientzilariak bizitzaz nahi ditu garbitu sinboloak: sinboloa osoa dela baieztatzen du. Baina gozamina inposible da eta sinboloa ez-oso (Jorge Alemán). Sinboloaren ez-osotasunak gozamenaren plus bat ematen du. Hori da geratzen zaiguna.

Gozamen-plus hori errealitateari aurre eginez ateratzen dugu. Armamentu-lehiaketak gure sistema arriskuan jartzen duen eta kutsadurak gure ekosistema arriskuan jartzen duen mundu batean, gosea eta esplotazioa dauden mundu batean, sufritu eta sufrierazteko sufrimenduak bakarrik banatzen dituen munduan, torturatzen den eta gezurra esaten den mundu honetan, ezin dugu ezaxola jarraitu. Gu garen parteek ezin diote partidu hartzeari uko egin.

Ezin dugu errealitatea ikusi ez manejatu: baina errealitatea egiazkoa da. Amets demokratikoaren zilborra Euskadin dago. Iritsia da, intelektualetzat, egiaren ordua.

Euskaratzailea: Xanti Iruretagoiena

J. I.

RESPONSABILIDAD DE LOS INTELLECTUALES EN LA TRANSICION HACIA LA DEMOCRACIA

RESPONSABILITE DES INTELLECTUELS DANS LA TRANSITION VERS LA DEMOCRATIE

El autor empieza por constatar la ruptura de aquella pasada unidad en la vanguardia de los intelectuales durante la lucha contra la dictadura, y la sitúa en la perspectiva del movimiento de fragmentación post-moderno. En este contexto, hablar de responsabilidades sería caer en el esquema clásico de amos (responden de) – esclavos (responden a).

Hay que volver a afirmar que el compromiso u obligación del intelectual es con la libertad: rompiendo con el sistema cerrado en que no hay más cambio que la degradación hacia la muerte, y planteando el sistema abierto en el que sólo hay

identidad en el cambio. Pero, más acá de todo ello, la realidad es que la responsabilidad del intelectual —artista o científico— se matiza en cuatro esquemas que pueden ser conjugados de modo diverso, tanto en sentido excluyente como inclusivo: orgánico o crítico, o subversivo o reversivo.

Tras un análisis de la transición política, el autor presenta el panorama intelectual del momento, tanto con respecto a los intelectuales (decantación hacia una vía conversa), como a las instituciones (sacralización, veneración).

En este paisaje, la excepción sería Euskadi: china en el zapato, aguafiestas, estallido de libertad, subversión generalizada... Ante esa «pesadilla del sueño democrático», ha llegado para los intelectuales el momento de la verdad.

L'auteur commence par constater la rupture de cette ancienne unité à l'avant-garde des intellectuels pendant la lutte contre la dictature, et la situe dans la perspective du mouvement de fragmentation post-moderne. Dans ce contexte, parler de responsabilités serait tomber dans le schéma classique de maîtres (répondre *de*) – esclaves (répondre *à*).

Il faut affirmer de nouveau qu'il s'agit d'un compromis ou obligation de l'intellectuel avec la liberté: en rompant avec le système clos dans lequel il n'y a pas d'autre alternative que la dégradation vers la mort et en établissant le système d'ouverture où la seule identité possible est dans le changement. Mais plus près de tout cela, la réalité est que la responsabilité de l'intellectuel —artiste ou scientifique— se nuance en quatre schémas qui peuvent être conjugués de façon différentes, aussi bien dans un sens exclusif qu'inclusif: organique ou critique, ou subversif ou reversif.

Suite à une analyse de la transition politique, l'auteur présente le panorama intellectuel du moment, aussi bien avec respect envers les intellectuels (décantation vers une voie converse), qu'avec les institutions (sacralisation, vénération).

Dans ce paysage, l'exception serait Euskadi: agacement, rabat-joies, explosion de liberté, subversión généralisée... Devant «ce cauchemar du rêve démocratique» le moment de vérité est arrivé pour les intellectuels.